

3. A könyvben lévő keresztnévkinccs azt is mutatja, milyen jellegű tendenciák figyelhetők meg a névállomány változásában az 1998-ban megjelent LADÓ-BÍRÓ-féle utónévkönyvhöz képest, amely még csak 2606 (1163 férfi- és 1443 női név), anyakönyvezésre alkalmas nevet tartalmazott. Ehhez viszonyítva az Örök névnaplóban 1256 névvel (495 férfi- és 761 női névvel) több, összesen 3862 keresztnév található.

A FERCSIK–RAÁTZ-féle névtárban gyakoriak a magyar névkészletbe újonnan bekerült idegen eredetű férfinevek (pl. az angol *Brett*, arab *Abdullah*, francia *André*, japán *Akitó*, olasz *Adriánó*, szláv *Boromir*) és női keresztnévek (pl. az angol *Evolet*, arab *Heszna*, francia *Fadett*, japán *Hina*, olasz *Mandorla*, szláv *Dusmáta*).

Az anyakönyvezhető magyar eredetű nevek száma is növekvő tendenciát mutat. Az újabban bejegyezhető keresztnévek körében gyakran előfordulnak magyar közszókból származók (pl. *Áldás*, *Békés*, *Erdő*, *Hős*, *Kos*; *Áfonya*, *Bodza*, *Eper*, *Frézia*, *Gyömbér*).

Írói névalkotásból keletkezett újabb nevek is anyakönyvezhetővé váltak: például a *Berzsián* férfinév Lázár Ervin Berzsián és Dideki című meséjéből, a *Bóbita* női név Weöres Sándor gyerekverséből, a *Frodó* és a *Gandalf* Tolkien A Gyűrűk Ura című művéből.

A nevek becéző alakjának hivatalos keresztnévként való választása egyre népszerűbb a névadók körében. Ez megfigyelhető a magyar (*Ági*, *Borka*, *Dóri*, *Hanni*, *Juli*, *Klári*, *Mici*, *Piri* stb.) és idegen eredetű nevek becéző formáinak névtárban való nagyszámú előfordulásában is (*Dára*, *Gréte*, *Hédi*, *Meggi*, *Molli*, *Szindi*, *Zorka*, *Zsanka* stb.).

A két keresztnévből álló összetételek közt az *Anná*-hoz kapcsolódik a legtöbb utótag: *Annabori*, *Annakata*, *Annaleila*, *Annaléna*, *Annalilla*, *Annaréka*, *Annaróza*, *Annaszófia*, *Annavirág* stb. Más összetett nevek közszókból jöttek létre: pl. *Csillagvirág*, *Tűzvirág*.

Vannak olyan férfi és női alakváltozattal rendelkező nevek, amelyeknek egyik változatuk hiányzott a LADÓ-BÍRÓ-féle utónévkönyvből; ezek közé tartozik az *Adolfina* (az *Adolf* férfinév női párja), *Adonika* (vö. *Adonisz*), *Bazília* (vö. *Bazil*), *Damjana* (vö. *Damján*), *Hunóra* (vö. *Hunor*), *Timona* (vö. *Timon*) női név is.

4. Könnyű kezelhetősége és információgazdagsága folytán a FERCSIK ERZSÉBET és RAÁTZ JUDIT által írt Örök névnapló nemcsak a névkutatóknak szolgálhat hasznos szakmunkaként, hanem a keresztnévek eredete, jelentése, névnapja iránt érdeklődő olvasóknak, illetve a gyermeküknek nevet választó szülőknek is jó szívvel ajánlhatjuk tájékozódási alapként.

BAUKO JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1297-6177>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara

VÖRÖS FERENC, Kárpát-medencei történeti családnévtalasz

Kalligram, Dunaszerdahely, 2017. 562 lap

1. A 2014-ben megjelent Kis magyar családnévtalasz „megszületett a testvére”: ez az elődjénél valamivel vastagabb kötet az 1720-as népesség-összeírás (elsősorban) leggyakoribb családnéveinek földrajzi elterjedését és gyakoriságát mutatja be. A könyv

bevezető fejezetében több oldalon foglalkozik a személynevek kérdésével, a családnevek kialakulásának és alakulásának, változásának folyamatával (15–19). Az 1720-as összeírás hasznosíthatóságát ismerteti, majd rátér az atlasz készítésének módszereire, a külföldi minták tanulságaira. Ortográfiai és etimológiai szempontokat is érint. A korpusz ismertetése (46–68) mutatis mutandis sok átfedést mutat a Kis családnévatalasz hasonló fejezetével. A szerző FARKAS TAMÁSnak a családnévtípusok osztályozására kialakított rendszerét veszi alapul az atlasz számára (64), mely a KÁZMÉR-féle családnévszótár (CsnSz.) motivációs rendszerének feldolgozására készült (CsnVégSz. 10–11), így HAJDÚ MIHÁLY családnévszótárának (CsnE.) kategorizációja alapján szükségszerűen lehetett pontosítandó. VÖRÖS FERENC a térképek bemutatása során egyébként nem ragaszkodik pontosan az itt felvázolt beosztáshoz.

2. A térképlapok legnagyobb része a neveket lexikális típusok szerinti csoportokban mutatja be. Itt először a származási vagy lakóhelyre utaló (90–123), illetve a felmenő nevéből keletkezett családneveket (124–269) tárgyalja. Ezek során további ismert alcsoportokkal találkozunk: a felmenő pusztai személyneve (*Balog*), az ebből képzett név (*Markó*), a felmenő birtokjeles neve (*Balla, Popovics*), a felmenő nevéből képzett vagy birtokjellel ellátott nevek (*Kósa, Bene*). Ez utóbbi két alcsoport nem egészen világos, hogy miben különbözik egymástól, már akkor sem, ha csak a csoport elnevezését vizsgáljuk, különösen pedig akkor, ha a *Balla* és a *Kósa* nevet tekintjük. Az *-a, -e* birtokos személyjeles nevek sora a birtokos személyjel *-i* változatával is kiegészíthető. Ilyen alakulású név a térképlapok sorában nem található. VÖRÖS FERENC a bevezetőben így indokolja eljárását: „Habár a névszótárak egyes szótári típusokat meglehetősen egyöntetűen birtokjeles apanévi eredetűeknek minősítenek, a nyelvföldrajzi tények gyakorta arra intenek bennünket, hogy alkalmasint másként is gondolkodhatunk. Ennek az elvnek az érvényesítésével hagytam meg az *-i* képzősek között az *Andrási* bizonyos adatait a helynévi eredetű családnevek kategóriájában, hiszen a történeti helynévtárak tanúsága alapján legalább huszonhét *Szentandrás* nevű településről tudunk szerte az országban, jóllehet az adathalmaz nem elhanyagolható része tüzetes genealógiai vizsgálatok nélkül szétválaszthatatlanul egybeeső az *Andrási* (*András + -i < -é*) patronimikumokkal” (51). Ez az érvelés véleményem szerint nem meggyőző. A patrocíniumnevekből alakult településnevek mindig a védelmező szent nevének teljes, vagyis a *szent* szóval kiegészült formájában használatosak napjainkig: *Szentandrás, Szentgyörgy, Szentmiklós* stb. Az onnan származó vagy ott birtokkal rendelkező személyek neve ebből a településnévből alakult *-i* képzővel: *Szentandrási, Szentgyörgyi, Szentmiklósi*. A Zólyom megyei *Balázs* nevű település (védőszentje ennek is Szent Balázs volt, első adata 1796-ból való, vö. FNSz.) nem látszik perdöntőnek.

A sort a nemzedékviszonyító nevek folytatják, közülük a *Kis(s)* és a *Nagy* név szerepel itt (270–273). Ezeknek a testi tulajdonságra utaló jelentését a szerző a családnevek esetében csak másodlagosnak tartja. További névcsoportok a lexikális típuson belül a népi és népcsoportnevekből alakult (274–319), a foglalkozásra, tisztségre (320–469), a társadalmi státuszra, valakihez tartozásra (470–485), továbbá a külső és belső tulajdonságra utaló (486–513) családnevek.

A nevek szemantikai típusai alapján összefoglaló térképlapok is készültek (515–519): a felmenő pusztai nevéből keletkezett családnevek (7438 névadat alapján) és a hetvennél több névviselelővel rendelkező, magyar eredetű foglalkozásnévből keletkezett családnevek

(14 985 névadat alapján). A „morfoszemantikai típusok” sorában többek közt az *-i* helynévképzős és a *-fi* névrészes magyar eredetű családnevek, majd a *-ský*, *-ics*, *-ová* képzős szláv, végül a *-mann* névrészes német eredetű családnevek térképlapjai következnek; de e cím alatt közli a szerző például a „nyolcvannál gyakoribb szláv eredetű foglalkozásnevek” vagy az „*-u* grafémára végződő nevek a keleti régióban” térképlapjait is (521–544).

A térképtárban az előforduló nevek és névváltozatok gyakoriságát színek és színárnyalatok jelölik, (az 1910-es megyebeosztásra vetített) megyei és települési bontásban, a terület össznépességének ezrelékes értékében. A nemzetközi példákat is figyelembe vevő eljárásával a szerző igen szemléletes, informatív módszert dolgozott ki. A településeket a 18. századi településhálózat alapján veszi figyelembe. Ez a legáltalánosabb adatközlési módja, példaként a *Szalai* név térképlapjait említem (90–93).

További térképlaptípusok is vannak az atlaszban. Például a *Szilágyi* nevet a szerző az előbbi két szemponton túl a *Szilágy* ~ *Szilád* névváltozatok figyelembevételével egy harmadik térképen, a keleti régióban adatolt településenkénti előfordulásait pedig külön is, egy negyedik térképen ábrázolja (94–97). Az *Erdélyi* és a *Somogyi* névvel kapcsolatban új szempont is jelentkezik: a 19. század során az e neveket felvevők megyék és települések szerinti ábrázolása mellett az elhagyott nevek felsorolása is megtalálható. Az információk azzal is kiegészülnek, hogy hány azonos nevű vette fel az *Erdélyi*, illetőleg a *Somogyi* nevet (*Erdélyi*: 98–102; *Somogyi*: 107–112). A kötet közlésmódja szerint az *Erdélyi* és *Somogyi* névre történt változtatások felsorolása mellett (101, 111) az 1720-as regionális gyakoriság térképe szerepel. Ezeknek a színezése nem azonos a 98., illetőleg a 107. oldal térképével, és nem világos, hogy a két-két térkép azonos címe mire utal. Emellett a térképtárban olykor a Kis magyar családnévatalaszból átvett térképlappal is lehet találkozni (*Árgyelán*). (A 19. századi névváltoztatók regionális megoszlását a rákövetkező, az adatsorokat közlő lap hátoldalán találjuk.)

3. Minden családnév térképlapja mellett szócikkszerűen foglalkozik a szerző a név keletkezéstörténetével, felsorolja az 1720-as névváltozatokat gyakoriságukkal, és megadja a név összes előfordulásának a számát is.

Az egyes nevek keletkezéstörténetét névtípusonként különböző módon, de valóban a típus legkorábbi korszakáig visszamenően tárgyalja. Így például a *Gergely* családnév tárgyalásakor (202) a *Martyrologium Romanum*ig nyúl vissza, ismerteti a családnév alapját jelentő keresztnév latinus végződésének elhagyását, a név hangtani módosulását és a *Gergely* név tisztelettörténeti vonatkozásait. Hasonlóképpen jár el minden, apanévi eredetű családnévnél.

A közsói eredetű családnevek tárgyalása során – hasonlóképpen – a szerző a közszó etimológiáját adja meg (l. pl. *Olasz*, *Oláh*, *Fazekas*). Nemegyszer túlságos aprólékosság tapasztalható az etimológiák kapcsán. Így felmerül a kérdés, hogy a 18. század elejének családneveit térképre vivő munkában mennyiben szükséges a *kecske* etimológiája a *Kecskés* családnév földrajzi elterjedtségének az ábrázolásához. Vagy miért tárgyalja részletesen a szerző a finnugor szókezdő *p* spirantizációjának esetét a *Fazekas* családnév tárgyalásához? Miért vezeti vissza egy-egy magyar szó történetét a kikövetkeztetett ósvagy ószláv szótövig (*Takács*, *Kovács*)? Miért szerepel a finnugor etimológiától kezdve a *véres-veres* szóhasadásának tárgyalásáig a közszavak története a *Veres* ~ *Vörös* családnév kapcsán? (Ebben az esetben egyébként nemcsak a térképhez kapcsolódó szócikkben, hanem a bevezető fejezetben is: 43–44, 63). Hasonló módon ismétlődik a *Szűcs* családnév

és alakváltozatainak a tárgyalása (62, 333) is, az ótörök etimológiából kiinduló hangtörténeti események fejtegetése során azonban megállapításai hibásak, a szakirodalmi hivatkozások félreértésen alapulnak mindkét idézett helyen.

Az atlasz bevezetőjében a szerző hosszasan foglalkozik helyesírási, hangjelölési kérdésekkel (39–41). Megjegyzéseket véleménye szerint döntően a /ts/ és /tʃ/ hangok jelölése érdemel. Megállapítja, hogy a hangjelölés eltérései a katolikus és a protestáns helyesírás különbségeiből fakadnak. Az itt elmondottak kielégítően magyarázzák a névváltozatok ma is fennálló gazdagságát, amely mögött a lejegyzők sokfélesége is tetten érhető. Kevésbé érthető, hogy ugyanezen vonatkozásokat több /tʃ/ végű névnel is megismétli a szerző (*Lukács, Takács, Kovács*), hiszen a helyesírás az adatokban a lejegyzőkre, az ő esetleges vallási hovatartozásukra jellemző, és nem a nevet viselő és használó személyekre. A helyesírási, hangjelölési kérdésekhez tartoznának a mellékjelek is. Érthető lenne ezek tárgyalásának hiánya, hiszen tudott dolog, hogy a magánhangzók időtartamának a jelölése a 18. század első felének kéziratos anyagában teljesen esetleges. A *Szűcs* név esetében mégis külön térképlap ábrázolja a rövid *ö*-s és rövid *ü*-s adatokat (335, 336). Hogy ez így történt, az csak a fent már említett hibás hangtörténeti fejtegetésből fakadhat, ami mellett nem tűnhetett fel, hogy a rövid *ü*-s adatok nem a Dunántúlról kerülnek a térképre, ahol a felső nyelvváltozat hosszú magánhangzók hiányoznak, hanem a Tisza mentéről, a Nagykunságból, ahol egyébként ezeknek a hangoknak a hosszú ejtése a jellemző.

A térképek melletti szócikkszerű összefoglalások időnként művelődéstörténeti megjegyzéseket tartalmaznak; ilyen például a *Varga* és a *Csizmadia* nevek kapcsán a foglalkozásnevek összefüggésére való utalás (324). A térképlapra vitt, azonos jelentésű, de eltérő eredetű közszavakra visszatekintő nevek összekapcsolása legalább a figyelemkeltés szándékával a névtörténet, a nyelvtörténet és a nyelvjárási összefüggéseinek felismerését erősíthetné. Például a *Fazekas* (346–351) és a *Gerencsér* (442–443) egymástól távol eső adatai szinte kínálják, kínálnák az egyesített térképlapon való szerepeltetés lehetőségét a kötetben.

Az atlasz nemcsak a magyarok, hanem a Kárpát-medencében a magyarokkal együtt élő más nyelvű magyarok: szlovákok, németek, horvátok, románok, szerbek, szlovének névanyagának az elemeit is tartalmazza. Ezek a nevek eredetüktől függetlenül magyar neveknek tekinthetők, ha a névviselők magyarok voltak, és a nevet a névöröklés során korábbi vegyes házasságok, a nyelvhatár eltolódása és más okok folytán használták, és utódaik ma is használják. Ezeknek, illetőleg a magyarban közszóként is élő neveknek az átadó nyelvekben használatos, nem magyar hangalakú változatát (pl. *Tkács ~ Tkacs*) – mivel szláv névképzések – a szerző nem vette figyelembe a munka során.

4. A kritikai jellegű észrevételek mellett is megállapítható, hogy VÖRÖS FERENC Kárpát-medencei történeti családnévtáza hatalmas anyagot feldolgozó munka, számos szakterület számára kincsesbánya. Jó kiegészítése a Kalligram Kiadónál 2014-ben megjelent Kis magyar családnévtáznak. A két atlasz adatainak egymás mellé állítása egyes névtípusok továbbéléséhez, elterjedtségének területi összefüggéseire, település- és társadalomtörténeti következtetések levonásához szolgálna bőséges anyagot.

ZELLIGER ERZSÉBET

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2896-5624>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar